

RAHMANOVICH, Karimov Bahtiyor (2014). “Harezmi, Farabi, Biruni ve İbn-i Sina'nın Mirası ve Dünya Biliminin Gelişimi”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.281-283 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Karimov Bahtiyor RAHMANOVICH*

HAREZMÎ, FARABÎ, BİRUNÎ VE İBN-İ SİNA'NIN MİRASI VE DÜNYA BİLİMİNİN GELİŞİMİ

Ortaçağın büyük düşünürleri Muhammet İbn-i Musa El Harezmi, Ebu Nasr Farabi, Ebu Reyhan Biruni ve İbn-i Sina'nın mirasının incelenmesi, bunların dünya biliminin gelişimi açısından güncel ve önemli bir problemidir.

Muhammet İbn-i Musa El Harezmi, 783 yılında Harzemşah'ta doğmuş ve ilk eğitimini burada almıştır, 803-813 yılları arasında Merv'de, Horasan halifesinin Valisi Mahmut tarafından kurulan yetenekli bilim adamları grubu bünyesinde çalışmıştır, Mahmut daha sonra halife olmuş ve bu bilim adamları grubunu Bağdat'a almıştır. Bu bilim adamları grubu, Bağdat akademisi “Beyt'ül Hikmet”in (Bilgelik Evi) nüvesini teşkil etmiştir. El Harezmi, 813-833 yılları arasında, “Beyt'ül Hikmet” kütüphanesine başkanlık etmiş ve bu Akademinin birçok yöndeki faaliyetini yönetmiştir. Büyük matematikçi El Harezmi, bilimsel kavrama, matematik, cebir formülü, algoritma konsepti ve ondalık hesabı gelişimine büyük katkılar sağlamış, cebir ve algoritma yöntemlerinin evrenselliğini göstermiştir. Bu konseptler, matematiğin, çağdaş bilimin ve enformasyon uygarlığının temel kavramları arasına girmiştir.

Büyük düşünürler, filozoflar ve sözlük yazarı bilim adamları Harezmi, Ebu Nasr El-Farabi, Ebu Reyhan Biruni ve İbn-i Sina, Orta Asya, İran, Arabistan, Yunanistan, Hindistan, Mezopotamya, Mısır, Çin'in, vb. bilim ve felsefi başarılarının sentezini yaparak dünya biliminin gelişimine büyük katkılar sağlamışlardır.

Ebu Nasr El-Farabi'nin antolojik doktrininde ve bunun temelinde İbn-i Sina'nın antolojik doktrininde, mevcut olması gerekli

* Prof..Dr. Özbek Milli Üniversitesi.

olan ve muhtemelen mevcut olan karşılıklı ilişkilerin ortaya çıkarılması sırasında tecelli prensibi kullanılmaktadır. Farabi, tecelli konseptini, o zamanlar yazarı olarak Aristoteles'in yazıldığı, ancak daha sonradan, Platon'un "Enneadlar"ının bir bölümü olduğu anlaşılan "Teoloji" adlı kitapta belirtilen antolojik temel üzerinde, kendisinin ontolojik doktrin sistemi için kabul etmiştir. Bu nedenle İbn-i Rüşd, Aristoteles'te tecelli konseptinin olmadığını doğru vurgulamıştır. Farabi'nin, kendi ontolojisine tecelli konseptini kabul etmesi, onun Aristoteles'in doktrinine ilişkin ontolojik doktrinine bir özellik vermiştir. Ve özellikle bu tecelli konsepti, Farabi'nin ontolojik konseptinin, Aristoteles'in ve İbn-i Rüşd'ün ontolojik konseptinden daha yeterli bir çağdaş global evrimcilik konsepti olmasına imkân vermiştir. Ebu Nasr El-Farabi, bunlarla çelişkilerini ortadan kaldırma yoluyla, Platon ve Aristoteles'in felsefi konseptlerine yakınlaşmayı arzu etmiştir. Bu bakımdan, Farabi, tecelli konseptini kullanmak yoluyla, belirli bir ölçüde, ortaya konulan hedefe yakınlaşmayı başarabilmiştir. Bunların yanı sıra Ebu Nasr El-Farabi ve İbn-i Sina, İslam dünya görüşü ve Aristoteles'in görüşleri arasındaki çelişkileri ortadan kaldırmayı arzulamışlardır. Bu eğilimlere bağlı olarak, Farabi ve İbn-i Sina da, kendi ontolojik doktrinlerine bir dizi spesifik yönler taşımışlardır. Farabi'nin ve İbn-i Sina'nın tecelli konsepti, çağdaş kozmolojide "Bing Bang" (Büyük patlama) teorisi olarak yer alan global evrimleşmenin modern konseptiyle uyumludur. Son doktrinin, Farabi'nin ve İbn-i Sina'nın doktrinlerinden farkı, başlangıcın, biraz özel olarak yorumlanmasındadır, maddenin keşfedilen durumu henüz yetersizdir.

Ebu Reyhan Biruni'nin ontolojisinin temelinde, tam anlamıyla Demokrit'in modifiye edilmiş atomistik doktrinini yatmaktadır. Biruni, bu doktrini, Demokrit'in ontolojik doktrininde kabul edilen boşlukların varlığını inkâr ederek geliştirmiştir. Demokrit, atomların boşlukta hareket ettiklerini ve birbirlerine bazı kancalar yoluyla bağlandıklarını kabul etmektedir, Biruni, bundan farklı olarak, atomlar arasında çekim kuvvetlerinin mevcut olduğunu kabul etmiştir. Yani, Biruni, bir çekim alanı olduğu ve atomlar ve bunlardan oluşan cisimler arasında bulunan bir güç alanı fikrine yaklaşmıştır. Alanların ve alanlar aracılığıyla karşılıklı etkileşimlerin birliği ve çeşitliliği fikri, dünyanın çağdaş fiziki durumunun kökünde ve dünyanın çağdaş biliminin tamamında yatmaktadır. Biruni, ışınların doğasını incelemesi sırasında, bu ışınların bir cisim olduğu fikrine varmıştır, yani, Biruni, ışık ve diğer ışınların parçacık teorisine yaklaşmıştır.

Çağdaş mikro, makro fizik ve mega evrenler temelinde yatan çağdaş enerji içeren alanlar teorisi, ışınların, etkileşimlerin belirli türlerini sağlayan kuantumlar olduğunu göstermektedir. Bu kuantumlar, çift korpüskül-dalga doğasına sahiptirler. Biruni, Aristoteles'in, bedenler için, uygun cisimlerin arandığı ve geri kalanına ulaşılacak olan "doğal yerlerin" var olduğuna ilişkin teorisini reddetmiştir. Yani, Biruni, Aristoteles'in, ontolojik konseptinin teleolojik bileşenini reddetmeye gayret etmiştir. Biruni, bunun için, Aristoteles'in, dünyanın yalnız ve tek olduğuna ilişkin ontolojik konseptinin çelişmesini, bunun gözlemlenen olgulara uygunsuzluğunu gösteren temel kritik argümanlara varmıştır. Bilim adamı Aristoteles'in doktrininin bu kritiği yoluyla, Biruni, hareketin evrenselliği fikrine ve hatta yerçekimi yoluyla benzer malzeme atomlarından oluşmuş olsalar bile, dünyaların çokluğu fikrine yaklaşmayı başarmıştır. Bu fikirler sadece, yüzyıllar boyunca söylenen Giordano Bruno'nun fikirlerine yakın değil, aynı zamanda, binlerce yıldır ortaya konulmuş olan sinerji fikrine ve çağdaş, kozmik, birden fazla evren teorisine de yakındır.

Harezmi'nin, Farabi'nin, Biruni'nin, İbn-i Sina'nın konseptleri, yaratılış ilkesinin reddine ve çağdaş, global, evrimsel sinerji konseptinin, yaşam formunun oluşmasına, hareket, boşluk ve zaman formuna katkıda bulunmuştur. Global evrimleşmenin tecelli konsepti çerçevesinde ortaya çıkan düzenlilikler, evrenlerin ve ontolojilerin çokluğuna ilişkin pozisyon, kişinin post modern dünya görüşü gibi, post modern dünya görüşünün oluşumu olarak da oluşum için önemlidir.

2013 yılında, büyük matematikçi, astronom, bilgin ve sözlük yazarı El-Harezmi'nin 1230. Yıldönümü için, Taşkent'te "El-Harezmi'nin mirası ve çağdaşlık" adı altında bilimsel bir seminer yapılmıştır. Büyük düşünür Ebu Nasr Farabi'nin 1140. Yıldönümü için, Taşkent'te 20 Kasım 2013 tarihinde, "Ebu Nasr Farabi'nin mirası ve çağdaşlık" adı altında bilimsel bir seminer yapılmıştır. 2013 yılında, Biruni'nin 1040. Doğum günü için Taşkent'te, Urgench'te ve Hiva'da, Ebu Reyhan Biruni'ye ve onun çağdaş uygarlığa olan etkisine atfedilen birkaç bilimsel seminer ve konferans düzenlenmiştir. 2013 yılında Buhara'da ve Afshon'da, İbn-i Sina'ya ve onun çağdaş uygarlığa olan etkisine atfedilen uluslararası bir konferans yapılmıştır. Bu büyük düşünürlerin, dünya biliminin gelişim sorunları kontekstinde incelenmesi, çağdaş uygarlığın bilim ve eğitiminin başarılı gelişimi için önemlidir.